

Kenya a harmadik évezred elején

T. Horváth Attila

Általános földrajzi, demográfiai és gazdasági jellemzők

A Magyarországnál több mint hatszor nagyobb, 580 367 km² területű Kenya Kelet-Afrikában helyezkedik el. Északkeletről Szomália, északról Etiópia és Dél-Szudán, nyugatról Uganda, délről Tanzánia határolja. Keletről az Indiai-óceán mintegy 530 km hosszú partszakasza. Az ország legfontosabb tájegységei a parti síkság, a Nagy Hasadékvölgy, a Központi-magasföld (a gyarmati időszakban „Fehér Felföld”), a Viktória-tó és az észak-kenyai száraz puszták vidéke.

Az ország népessége több mint 47 millió fő, ami az etnikai és földrajzi eloszlás tekintében is változatos képet mutat. Az ország a 20. század derekán egy ideig a Föld legnagyobb ütemben növekvő népességét mondhatta magáénak. A lakosság több mint 40%-a 15 év alatti. Ugyanakkor mára a népességnövekedés üteme némileg lelassult – részben az Afrikában elsőként bevezetett családtervezési politika és az AIDS miatt –, de így is eléri a 2,8%-ot. A születéskor várható élettartam 64 év, a csecsemőhalandóság visszaszorítása terén Kenya az afrikai országok közül a legeredményesebbek között található.¹ Az AIDS a kormányzati törekvések ellenére még mindig súlyos probléma: a közel 1,5 millió beteg – a lakosság arányait tekintve – Kenyát a világ negyedik legfertőzöttebb országává teszi.² Egyes előrejelzések szerint a lakosság lélekszáma 2039-re meghaladhatja a 80 millió főt.³

Kenyát – sok afrikai országhoz hasonlóan – a szervesetlen urbanizáció jellemzi. Körülbelül minden negyedik kenyai él városi közegben, többségük nagyon szegény körülmények között. A négymillió főváros, Nairobi Kibera nevű városrésze – amely a becslések szerint legalább 200 ezer ember lakhelye – hosszú évek óta vezeti Afrika legnépesebb nyomornegyedeinek toplistáját.⁴ Fontos nagyváros még a tengerparti Mombasa, valamint a Viktória-tó partján lévő Kisumu.

Kenyában, egykori brit gyarmat lévén, a hivatalos nyelv az angol és a szuahéli, utóbbi az egész kelet-afrikai régió által beszélt közvetítő nyelv. Több 10 ezer, a gyarmati időkben letelepedett európai, arab és indiai él Kenyában, e csoportok befolyása az üzleti életre számárányukhoz képest még mindig jelentős.

Az ország nyelvi-etnikai képe igen változatos: a lakosság közel 70, többségében helyi eredetű nyelvet beszél.⁵ A helyi eredetű népek 3 fő nyelvi-etnikai csoportba oszthatók: bantu, nilusi és kusita csoportokra, amelyek további alcsoportokba sorolhatók. Bantu

¹ CIA 2017.

² *HIV and AIDS in Kenya* (2017).

³ *Kenya at a glance* (2018).

⁴ *Kibera Facts and Information* (2017).

⁵ *Kenya* (2018).

nyelveket beszélnek a kikujuk, akik az ország legnépesebb csoportját alkotják (22%), a luhják (14%), a kambák (11%), valamint a kisziiik, a meruk és sok más etnikum. Nílusi nyelvű nép a luo (13%), a részben manapság is nomád állattenyésztést folytató, kis létszámú maszáj, a kalendzsín (12%) és sok kisebb nép.⁶ A kusita nyelvű népek közé tartoznak például a Turkana-tó közelében élő, kis létszámú elmolók. Náluk sokkal nagyobb társadalmi súlya van az északi területeken élő szomáli nyelvű (kenyai születésű) lakosságnak, valamint a Szomáliából származó, nagyrészt táborokba kényszerülő menekülteknek. Az ország északi részén található Dadaab menekülttáborban több mint 340 ezer ember él.⁷

Öt kenyaiból átlagosan négy keresztény, közülük is többségben vannak a protestáns-neoprotestáns egyházak tagjai.⁸ A muszlimok nagy része a tengerparti városokban él, ahol sok százéves közösségeik vannak.

Kenya stabil gazdasági, pénzügyi és közlekedési csomópontja az egész kelet-afrikai térségnek és motorja a Kelet-afrikai Közösségnek (East African Community, EAC). 2015-től az ország a közepes jövedelmű országok közé zárkozott fel. A GDP az utóbbi években 5% körüli növekedést ért el, bár a gyenge infrastruktúra és a rossz kormányzásból fakadó problémák megnehezítik a kormány által preferált további növekedést. Az ellentmondásokat jelzi az is, hogy az utóbbi években ugyan növekszik a vállalkozói és középosztályi réteg, de a munkanélküliség így is magas, 40% körüli. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 3400 dollár körül van, ami a kontinens középmezőnyéhez való felzárkózást jelenti.⁹ A korrupciós botrányok, valamint a politikusdinasztiák és klientúrák gazdaságot befolyásoló törekvései ellenére a szakpolitikuskok – más afrikai országokhoz képest – professzionálisabb, technokrata attitűddel dolgozhatnak.¹⁰

Sok afrikai országhoz hasonlóan az informális szektor Kenyában is igen jelentős gazdasági tényező: az erre szolgáló „szuahéli” kifejezés – „jua kali”, jelentése körülbelül „tűző napon” – érzékletesen jeleníti meg az utak mentén, gyakran fedél nélküli műhelyekben dolgozó kisiparosok munkakörülményeit. A kontinensen oly gyakran tapasztalt ellentmondások bizonyítéka, hogy Kenyában az internet- és mobiltelefon-hálózat viszonylag fejlett, ami a kifinomult – és fényes jövőt ígérő – bankrendszer megszületéséhez vezetett. Az utcán dolgozó kisiparos réteget – legalábbis az optimista társadalompolitikai jóváindulások szerint – idővel a növekvő középosztály fogja felváltani.¹¹

Kenyát a kontinentális szinten fejlett bankrendszere mellett az M-Pesa (jelentése „mobílpénz”) nevű sajátos pénzkezelési technika tette világhírűvé, ami mára bizonyos mértékig a bankok konkurenciájává is vált. Az M-Pesa kialakulásának előfeltétele volt a kiemelkedő mobilhálózati lefedettség. A rendszer lényege, hogy a Safaricom – Kenya vezető mobilszolgáltatója – SIM-kártyájával rendelkező telefontulajdonos egyenlegét egyfajta virtuális bankszámlaként használhatja. Az országban található mintegy 40 ezer M-Pesa ügynöknél e virtuális pénzt beválthatják, hazautalhatják, vásárolhatnak vele: a pénzmozgás megtörténtét SMS-értesítés igazolja. A jelenlegi újítások a konkrét célú megtakarítások – például a tandíjbefizetésre gyűjtött összeg –, valamint a bérék átutalásának

⁶ CIA 2017.

⁷ *Dadaab Refugee Complex* (2013).

⁸ CIA 2017.

⁹ CIA 2017.

¹⁰ BTI 2016, 18.

¹¹ *Growth opportunities for Kenya's banking sector* (2016).

szélesebb körű és hatékony menedzselését célozzák.¹² Bár hasonló rendszerek sok helyen működnek a világon, a Kenyában lassan tízéves múlta visszatekintő technika példátlan siker, egyes becslések szerint tavaly a használók a GDP felének megfelelő összeget utalták át ily módon.¹³

A mezőgazdaság kulcsfontosságú a kenyai gazdaság számára, amely közvetlenül a bruttó hazai termék 26%-át, a többi szektorral való kapcsolat révén pedig közvetetten a GDP további 27%-át teszi ki. Az ágazat a teljes népesség több mint 40%-át, a vidéki lakosságnak pedig több mint 70%-át foglalkoztatja, és az exportbevételek mintegy 65%-át adja.¹⁴

A földek jelentős része kis léptékű, öntözés nélküli gazdálkodásra épül. A mezőgazdaság főbb terményei a tea, a kávé, a gabona, a trópusi gyümölcs, a zöldségfélék, a marhahús, a vágott virág, a baromfi és a tojás. A növekvő népesség a mezőgazdasági célra használható földek fogyatkozása miatt törekszik rosszabb minőségű, jobbára legeltetésre alkalmas földek művelésére, ami – tetézte az utóbbi évek aszályait – időnként a földművesek és a pásztorkodó népek közötti feszültségekhez vezet.

A lakosság negyede az iparban és a szolgáltatásokban dolgozik. Az ipar főbb termékei a fogyasztási cikkek (például műanyag áruk, bútorok, textíliák, cigaretta), élelmiszeripari termékek, alumínium, kőolaj-finomítás – az ágazat fejlesztése középtávú cél –, acél- és cementáruk, hajójavítás.¹⁵

Az ország egyik fontos ágazata a turizmus, amelyet az elmúlt évek terrortámadásai érzékenyen érintettek.

Rövid történeti áttekintés

Kelet-Afrika tengerparti sávja – így Kenya is – az ókorban az Azánia néven emlegetett, Szomáliától Mozambikig húzódó partvidék része volt. Kenya első lakói koisan, majd kusita nyelvű népek lehettek. Kr. e. 700 körül nilusi nyelvű népek kezdtek vándorolni a mai dél-szudáni határ környékéről. Az Afrika nyugati részéből induló bantu expanzió Kr. u. 1000 körül érthette el a kenyai partokat.

Az Arab-félszigetről származó és a helyi lakossággal keveredő népesség hozta létre a városias, iszlám alapokon nyugvó szuahéli kultúrát.¹⁶ A 15. századra már több jelentős partvidéki városállam – például Lamu, Mombasa, Kilwa – létezett, amelyek ugyan politikai téren különállók, de kulturálisan hasonlóak voltak. Ennek fontos eredménye lett a sok arab eredetű jövevényszót tartalmazó, de a bantu nyelvek közé tartozó szuahéli kialakulása, amely máig a legfontosabb közvetítő nyelv az egész kelet-afrikai térségben.¹⁷

A 16. században az első európaiként megjelenő portugálok is befolyásolták a szuahéli városok fejlődési dinamikáját.¹⁸ A portugálok váltakozó sikerrel járó megmozdulásainak

¹² SÁRVÁRI 2016.

¹³ MUNDA 2017.

¹⁴ *Kenya at a glance* (2018).

¹⁵ CIA 2017.

¹⁶ Az arab etnikai és kulturális elemek kelet-afrikai jelenlétéről lásd: SZOMBATHY 2007.

¹⁷ M'BOKOLO 1992a, 388.

¹⁸ M'BOKOLO 1992a, 389.

a mombasai Mazrui-dinasztia és az ománi uralkodók közötti vetélkedés vetett véget, amely a portugál térvésztestől egészen 1837-ig nyomta rá bélyegét a térség politikai arculatára.¹⁹ A vetélkedésből győztesen kikerülő ománi Busaidi-dinasztia rendkívüli stratégiai képességekkel rendelkező uralkodója, Seyyid Said 1840-ben Zanzibárba tette át birodalmának központját. „Nem vagyok más, csak egy kereskedő” – hangoztatta Said. A kiváló tanzániai történész, Abdul Sheriff szavaival élve Said egy sajátos „kereskedőbirodalmat” hozott létre. E formáció léte a britekkel és a németekkel való együttműködésen, valamint a Saidra kényszerített korlátozó intézkedésekhez – mint például a rabszolga-kereskedelem korlátozásához – a legtöbb haszonnal járó alkalmazkodáson nyugodott.²⁰ A britek által korlátozott, keletre irányuló rabszolga-kereskedelem végül Zanzibár szigetén találta meg bázisát, ahol hatalmas szegfűszeg- és kókuszültetvények jöttek létre. A mai Kenya területéről is nagy számban szállították ide a rabszolgákat.²¹

A britek markáns lépésre szánták el magukat, amikor vasutat építettek a Viktória-tó és Mombasa között. A térségben egyre erősebb németekkel való kompromisszumot a Zanzibár–Helgoland-egyezmény rögzítette: eszerint – több más fontos pont mellett – a britek jogot szereztek a mai Kenya és Uganda bizonyos területeire, s a Német Császárság Zanzibárt az Északi-tengeren lévő Helgoland szigetére cserélte.

A vasút által átszelt, a jórészt a kikujuk által lakott, egészséges éghajlatú magasságra fehér telepéseket – jórészt leszerelt katonákat – hoztak. A kisajátított földjeik miatt fellázadt kikujukat katonai erővel verték le.²² Részben ennek ellenében szerveződött meg 1924-ben Afrika első bennszülött politikai mozgalma, a Kikuju Központi Szövetség (Kikuyu Central Association, KCA) Harry Thuku vezetésével. A később száműzött vezető mellett a tehetséges fiatal, Jomo (Dzsomo) Kenyatta tűnt fel, aki idővel a pánafrikai és a kenyai függetlenségi mozgalom karizmatikus személyisége lett.²³ A kikuju törzsi vezetői családból származó Kenyatta 1931-ben utazott Angliába tanulni, majd 1946-ban tért vissza hazájába. A háború után megalakult a Kenyai Afrikai Unió (Kenyan African Union, KAU), amelynek elnökévé rövidesen Kenyattát választották. A KAU fő politikai célkitűzése kezdetben a földkérdés megoldása volt a fehér telepések földfoglalása ellenében. 1952 elején fegyveres felkelés és gerillaharc vette kezdetét: a jórészt kikujuk által vezetett Mau-Mau mozgalom ugyan nem ért el jelentős katonai sikereket, de „éket vert az anyaország és a telepések közé”, így elősegítette a függetlenség későbbi elnyerését is.²⁴

A felkelésnek mintegy tízezer, többségében kikuju halálos áldozata volt, sokakat letartóztattak, internáltak. Kenyattát és a KAU vezetőségét szintén letartóztatták. A britek „Afrika évében”, 1960-ban kezdték meg reformokat ígérő tárgyalásaikat, ekkor változtatták vezetői a KAU nevét is KANU-ra (Kenya African National Union). A kikujuk és luók által dominált párt elnöke – az ekkor még börtönben lévő – Kenyatta, elnökhelyettese a luó Oginga Odinga lett. A KANU centralizált politikai rendszert szeretett volna megvalósítani a rövidesen függetlenné váló országban, föderatív jellegű elképzelései pedig az 1960-ban

¹⁹ M'BOKOLO 1992b, 210.

²⁰ M'BOKOLO 1992b, 211.

²¹ M'BOKOLO 1992b, 210–219.

²² BÚR 2011, 239.

²³ BÚR 2011, 240.

²⁴ BÚR 2011, 241.

megalakult Kenyai Afrikai Demokratikus Uniónak (KADU, Kenya African Democratic Union) voltak, amelyet a kalendzsin Daniel arap Moi vezetett.

1963-ban Kenyatta lett a független ország miniszterelnöke. Egy évvel később elnöki rendszert vezetett be: a KADU idővel beolvadt az elnök pártjába, így de facto egypárt-rendszer jött létre. A szuahéli nyelven a tiszteletet kifejező Mzee (jelentése bölcs öreg) állandó jelzõt kapott államelnök nemzetépítő törekvéseiben a britekkel való kiegyensúlyozott viszony és a kapitalista rendszer elkötelezettje volt. Kenyatta kemény kézzel kezelte az ellenzékieket – Odingával is megromlott a viszonya –, és igyekezett az egész nemzet nevében fellépni. Ugyanakkor ellenzéke gyakran vetette szemére, hogy politikájában való-jában a kikuju érdekek érvényesítése dominált.

1978-ban bekövetkező halála után alelnöke, a luó Daniel arap Moi került hatalomra, aki igyekezett a Mzee utáni ürt önálló elképzelésekkel kitölteni, de a korrupció egyre láthatóbbá vált. Politikai filozófiáját a szuahéli Nyayo szóval foglalta össze, amelynek jelentése „lábnyomok”, és a kenyattai elvek – és általában az afrikai (egypárti) politikai tradíciók – követe-sére utalt. (Az elnök beceneve, gyakori jelzője is ez lett.)

A kétpólusú világrendszer összeomlása, a rossz kormányzás és a korrupció miatt Moi – főként brit és amerikai nyomásra – választásokat volt kénytelen kiírni 1992-ben, majd 5 évvel később is, amelyeket ellenzéke megosztottsága miatt megnyert. Kenyára a szabad pártalapítás lehetősége óta mind a mai napig a – gyakran etnikai háttérű – pártok és pártkoalíciók burjánzása a jellemző.²⁵

2002-ben Moi második (választott) elnöki ciklusa lejártával a kenyai politika nagy öregjeként vonult vissza. A választásokat nem utódjelöltje, Uhuru Kenyatta (Jomo fia), hanem korábbi alelnöke – ekkortól már vetélytársa –, Mwai Kibaki nyerte meg az időközben megalakult, több pártot tömörítő, szociáldemokrata színezetű Nemzeti Szivárványkoalíció (National Rainbow Coalition, NARC) színeiben. Kibaki politikájának egyik központi célkitűzése a korrupciót felszámoló alkotmánymódosító népszavazás megszervezése lett. Az új alkotmány korlátozta volna az elnöki jogkört: a decentralizáltabb rendszertől közvetve a földkérdés igen érzékeny témájának hatékonyabb kezelését is várták. A 2005-ös referendum során azonban a változtatást ellenzők győztek, ami annak is köszönhető, hogy még Kibaki miniszterei között is voltak erős ellenkampányt folytatók.²⁶ Az elnöknek ekkor romlott meg a kapcsolata az ellenkampány egyik legjelentősebb személyével, a NARC pártkoalíció részeként működő Liberális Demokrata Párt vezetőjével, Raila Odingával, Jomo Kenyatta egykori alelnökének fiával, aki támogatóival létrehozta az ellenzéki Narancs Demokratikus Mozgalmat (Orange Democratic Movement, ODM).²⁷

A 2007-es válság

A 2007. decemberi elnökkiválasztás nem várt erőszakhullámba torkollott. A népszavazást két évvel korábban elvesztő Kibaki elnök meglepetésre a szavazatok 47%-át szerezte meg

²⁵ A nagyon sajátos, történelmi gyökerű kenyai politikai arisztokrácia megszületésének és fejlődési dinamikájának kiváló elemzését adja: MÁTHÉ 2017.

²⁶ *Kenians reject new constitution* (2005).

²⁷ NYAMORI 2016.

kihívójával, az alig kevesebbet kapó Raila Odingával szemben, aki választási csalásra hivatkozva követelte a szavazatok újraszámolását, valamint az elnök lemondását.

Ezután vette kezdetét az ország függetlenségének elnyerése óta történt legnagyobb erőszakhullám. A főként kikuju és luo milíciák egymás ellen szervezett erőszakos megmozdulásaiban mintegy 500 ezren hagyták el lakóhelyüket, és körülbelül 1300-an haltak meg. A Nairobiban történt erőszakos cselekményekhez kapcsolható az 1980-as években vidéken alakult, majd a fővárosba kerülő, a maffiához hasonló szerveződésű, kikujukat tömörítő Mungiki szekta, amely ekkoriban már illegálisan működött. A sajátos neotradicionalista szerveződés ideológiai munícióját, titkokkal övezett szervezeti felépítését és rituáléit jórészt a Mau-Mau mozgalomból merítette.²⁸ Több kikuju politikust – így Uhuru Kenyattát is – ért vád a szektával való titkos kapcsolattartás és az erőszakra való buzdítás miatt.

A válságot a nemzetközi közösség nemzeti egységkormány kikényszerítésével oldotta meg: Kibaki elnök maradt, Odinga pedig megkapta a korábban nem létező miniszterelnöki posztot. Az alku részeként az alkotmánymódosítás ügye is új lendületet vett: a 2010-ben népszavazáson elfogadott új alkotmány egy szövetségi és 47 különálló földrajzi egység szintjén működő közigazgatási rendszert vezetett be. Az új alkotmány jegyében zajlottak a 2013-as elnökválasztások, amelyen elsőként választották meg a 47 megye (szuahéliül kaunti, az angol county szóból) tisztségviselőit is. Az elnök Uhuru Kenyatta lett, Raila Odinga másodszor sem győzött. A nagy várakozásokat támasztó esemény szerencsére ezúttal komolyabb atrocitások nélkül zajlott. A kampány különlegessége volt, hogy Kenyatta és alelnökjelöltje, William Ruto ellen időközben a hágai Nemzetközi Büntető-bíróság – a 2008-as választások utáni erőszakban játszott kulcsszerep miatt – emberiség elleni bűncselekmények vádjával eljárást indított, ami – bizonyítékok hiányában – végül 2014-ben omlott össze.²⁹ Egyes elemzők szerint sem az Afrikai Unió, sem az Afrikában aktív nemzetközi szereplők nem igazán érdekeltek abban, hogy Kenyatta, az ország erős embere – és nem mellékesen a szomáliai ügyekben potenciális rendteremtő – ellen elmarasztaló ítélet szülessen.

Biztonságpolitikai kihívások

A kenyai kormányok évtizedek óta kiemelt jelentőségű szektorként kezelik a turizmust, ezért a biztonságpolitikai kérdések súlya túlmutat pusztán az ország állampolgárait érintő problematikán. A választások során feltörő erőszak, az északi területek harcos nomádjainak évszázados hagyományokra visszanyúló villongásai vagy a multietnikus adottságokból fakadó szeparatista törekvések mellett az utóbbi 2 évtized már a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező iszlamista terrrorszervezetek térnyeréséről és az ellenük való fellépésről is szólt. Utóbbi problémahalmaz szorosan összefügg Kenya északi szomszédjának, Szomáliának permanens államkudarcával. Az 1991 óta gyakorlatilag működésképtelen ország menekültekkel „látja el” Kenyát, amely emellett – mint a szomáliai kérdés rendezésében érdekelt, a beavatkozástól nem félő szomszéd – a szomáliai (vagy azokkal kapcsolatban álló) terroristák válaszcsepásainak is célpontjává vált.

²⁸ FACTBOX: Key facts about Kenya's Mungiki gang (2009).

²⁹ *Mégsem tudják elítélni a kenyai elnököt Hágában?* (2014).

A folyamat első, még nem közvetlenül a szomáliai válsághoz kapcsolódó mozzanata a nairobi és Dar es-Salaam-i amerikai követségek ellen egy időben elkövetett bombamerénylet volt 1998 nyarán, amely évekkel szeptember 11-e előtt „tette a térképre” és ismertette meg az amerikai és a világ közvéleményével is Oszáma bin Ládén és az al-Káida nevét. A szervezet 2002-ben egy mombasai hotelben tucatnyi izraeli turistát ölt meg, és az akcióval szinkronban egy charterjáratot rakétával támadtak meg – sikertelenül.³⁰

Sok kisebb terrortámadást követően a 2011-es év új szakasz kezdetét jelentette. A Kenyai Védelmi Erők a Linda Nchi („védd az országot”) akció keretében októberben bevonultak Szomáliába, hogy támogassák a szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormány és az Afrikai Unió békefenntartóinak (African Union Mission in Somalia, AMISOM) tevékenységét, megtisztítsák a Kenyával határos déli területeket az iszlamista as-Sabáb csoportjaitól, elfoglalják Kismajó kikötőjét és helyreállítsák a központi közigazgatást.³¹ Az akció stratégiai célja egy, a biztonságot növelő pufferróna kialakítása volt, amely segítette volna Kenya, valamint Dél-Szudán szénhidrogénkészleteinek kitermelését és vezetékeken a kenyai kikötőkbe juttatását. További fontos szempont volt az is, hogy Kenya már nem profitált eleget a Szomália bukott államisága miatt az országban tartózkodó nem kormányzati szervezetek (non non-governmental organization, NGOs), ENSZ-szervek, segélyezők és befektetők jelenlétéből. Ehhez járult, hogy a 2011–2012-es évben jelentkező éhínség súlyosbította az egyébként is akut menekültválságot, valamint Kenyának és aktívabb külpolitikai szerepet kellett vállalnia regionális vetélytársával, Ugandában szemben is.³²

A Linda Nchi hadművelet összességében sikeresnek mondható, de Kenya azóta több súlyos, jórészt az as-Sabáb által elkövetett merénylet elszenvedője volt, amelyek közül a 2013-as nairobi Westgate bevásárlóközpont elleni támadás, valamint a Garissa egyetemén történt 2015-ös mészárlás emelkedik ki.³³

A 2014-es terrorizmus elleni törvényt a nemzetközi emberi jogi szervezetek éles bírálatának kíséretében fogadták el.³⁴ A kenyai kormány számára a terrorizmus elleni fellépés univerzális ütkártyává vált: szervezeteket oszlatott fel, személyeket vehetett őrizetbe, de gyakran a nyomornegyedek lerombolása, a korrupciógyanús építkezések, beruházások esetén is a terror elleni harc lett az indoklása a transzparencia hiányának.³⁵

Kenya: a Kelet-afrikai Közösség motorja

Kenya 2000-ben regionális befolyásának erősítéséért egyik fő kezdeményezője volt a Kelet-afrikai Közösség újjáélesztésének. Az eredetileg 1967-ben létrejött szövetség alkotóelemei – a kapitalista Kenya, Nyerere elnök (afrikai) szocialista Tanzániája, valamint Idi Amin ugandai diktatúrája – olyan fortyogó elegyet alkottak, amely mindössze tíz évig maradt fenn. A kétpólusú világrendszer összeomlása után azonban újra tárgyalások kezdődtek

³⁰ IGNATIUS 2002.

³¹ MARSÁI 2013, 75.

³² MARSÁI 2013, 75.

³³ Lásd: MARSÁI 2018.

³⁴ *Kenya president signs tough 'anti-terror' law* (2014).

³⁵ A bádögvárosokban zajló életről (és e városok időnkénti lerombolásának okairól) lásd: HORVÁTH 2012, 58–67.

a közösség felélesztésére, ezúttal már a globális kihívások és az erősödő Dél–Dél kapcsolat-rendszerek relációját is figyelembe véve, amelyek az ezredfordulóra vezettek eredményre.³⁶

Az eredetileg három tagot – Kenyát, Tanzániát, Ugandát – tömörítő közösség életképességét az időközben csatlakozó tagok felvétele is bizonyítja (Ruanda és Burundi 2007-ben, Dél-Szudán 2016-ban vált taggá). A 150 milliós piacot biztosító államszövetség integrációs pilléreinek a (már megvalósult) vámuniót és a közös piacot, valamint a tervezett közös valutát, végül a föderációt tekintik, utóbbiak időbeli ütemezése még nem látható pontosan. Kenya gazdasági-kereskedelmi súlya meghatározó a szövetségben.

A közösség egyik kiemelt célja az energetikai és a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, ami összhangban áll Kína fejlesztéspolitikai törekvéseivel is. Utóbbiak igen látványos eredménye a közelmúltban átadott Nairobi–Mombasa-vasútvonal.³⁷

A kínai jelenlét, az utóbbi évek fokozódó ázsiai aktivitása kézzelfogható Kenyában is. 2013-ban például Uhuru Kenyatta járt a távol-keleti országban, egy évre rá pedig Li Ko-csiang miniszterelnök látogatta meg Nairobít, hogy kétoldalú megállapodásokat írjanak alá, és létrejött a China–Africa Development Bank is. A kínai kereskedelmi vásárok is egyre népszerűbbek, bár a kínaiak fő érdeklődése inkább az esetleges szénhidrogénkincs kiaknázására irányul. A kétoldalú kapcsolatok jelenleg is intenzívek.³⁸

Hosszú távú geopolitikai hatása lehet a több szakaszos, jelenleg is épülő nagyszabású LAPSET-projekt megvalósulásának. Az elnevezés a Lamu, Dél-Szudán és Etiópia közötti közlekedési, energetikai és infrastrukturális folyosó megépítésére utal, és része a kenyai kormány Vision2030 nevű stratégiai tervének is. Az elképzelések szerint e folyosó a kenyai Lamu kikötőjét egy több ezer kilométer hosszú, komplex – országút, vasút, csővezeték – rendszerrel kötné össze a tengerrel nem rendelkező kelet-afrikai országokkal. (Még távolabbi célként egy összefüggő transzkontinentális folyosó jönne létre a nyugat-afrikai Doualával és más kikötőkkel.) A mintegy 25 milliárd dollárba kerülő fejlesztés Kenya északi, elhanyagolt területei számára is lehetőséget teremt, illetve a 2000-es évek elején felfedezett, Turkana-tó környéki, valamint a kenyainál tízszer nagyobb észak-ugandai olajmezők kiaknázását is segítheti, emellett Kenya olajexportőri pozícióit is erősíti.³⁹

A magyar–kenyai kapcsolatok

Az első magyar, aki a mai Kenya földjére lépett, és jelentős munkásságát ma is nagyra értékelik, Teleki Sámuel volt, aki 1887–1888-ban felfedezte a Rudolf- (ma Turkana-) és a mára nagyrészt kiszáradt Stefánia-tavat (a mai Csev-Bahir-tó, Etiópia területén). Az Afrika utolsó nagy fehér foltját eltüntető felfedezőút százéves évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia tudományos expedíciót szervezett.

Magyarországról sokáig főként vadászok és természettudósok révén hallhatott a hazai közönség a térségről, így Kenyáról is. Damaszkín Arzén földbirtokos, Teleki barátja vitte magával első alkalommal Kittenberger Kálmán preparátort, aki az 1920-as évektől kezdve írta magas színvonalú ismeretterjesztő műveit Kelet-Afrika természetrajzáról és népeiről.

³⁶ A kérdés hátteréről lásd: TARRÓSY 2011, 161–177.

³⁷ *Kenya opens Nairobi-Mombasa Madaraka Express railway* (2017).

³⁸ OBALA 2017.

³⁹ *Brief on LAPSET Corridor Project* (2016), 1–3.

Szintén képzett természettudós és jó tollú író volt Széchenyi Zsigmond, Széchenyi István dédunokája is.

A függetlenség elnyerése után Magyarország is megnyitotta követségét Nairobiban. Az ezt követő időszakot a szocialista országok ideológiai alapú tudományos-technológiai segítségnyújtási törekvései dominálták, amelynek háttéréül a kontinens hidegháborúban kialakult stratégiai értéke szolgált. Mivel Kenya a kapitalista tábor részese volt, kevésbé volt érdekes, mint déli szomszédja, a szocialista Tanzánia.

A rendszerváltással ugyan a kontinens iránti érdeklődés csökkent – nem csak magyar részről –, de a nairobi nagykövetség megmaradt, és a legutóbbi időkig az egész kelet-afrikai térség (Dzsibuti, Kongói Demokratikus Köztársaság; Ruanda; Tanzánia, Uganda, Seychelle-szigetek, Szomália) külképviseletét ellátja. Ezekbe az országokba évente több száz magyar turista repül, akik konzuli szolgálatot vehetnek igénybe.

Magyarország 2004-es EU-csatlakozása az afrikai szerepvállalás újragondolását is magával hozta. Az uniós fejlesztési alapba (Európai Fejlesztési Alap, EDF) befizetőként már projektekre pályázhat, emellett az ACP-országokkal (Afrikai, Karibi és Csendes-óceáni Államok Csoportja, African, Caribbean and Pacific Group of States) egyéb kapcsolatok kialakítására is lehetőség nyílik.⁴⁰

A magyar nemzetközi fejlesztési együttműködés több projektjének volt már célországa Kenya: ilyen például a Nairobiban élt sebészprofesszor, Loeffler Imre nevét viselő Erdővédelmi Központ támogatása, vagy a nairobi és mombasai nyomornegyedben – a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal közösen – szanitációs központok létesítése.⁴¹

Több mint tízéves múlta tekinthet vissza a Taita Alapítvány, amely Burában, a tanzániai határ közelében működteti árvaházát. Az önkéntesek munkájára építő alapítvány évek óta részesül a Külügyminisztérium nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) támogatásában is.⁴²

A déli nyitás keretében Kenya Magyarország legfőbb regionális partnere lehet. Szijjártó Péter külügyminiszter 2016 tavaszán Nairobiban írta alá azt az együttműködési szerződést, amely – a gazdaságot érintő szándéknyilatkozat mellett – ösztöndíjprogramot hirdetett. A Stipendium Hungaricum ösztöndíjak keretében 50 kenyai hallgató kezdhette meg tanulmányait hazánkban.⁴³ 2017–2018 őszén pedig már 75-en tanultak a különböző egyetemeken.⁴⁴

A együttműködést a magyar külgazdasági és külügyminiszter, valamint Amina Mohamed kenyai külügyminiszter által 2017 májusában Budapesten aláírt gazdasági és műszaki együttműködésről szóló megállapodás tovább erősítette. Eszerint gazdasági vegyesbizottság fogja koordinálni a folyamatokat, emellett a magyar vállalatok az Eximbank 85 millió eurós hitelkeretére is pályázhatnak.

Az 50 millió dolláros, kötött segélyhitelprogram keretében pedig – többek között – kórházak, öntözőrendszerek, vágóhídi technológiák létesítésére, szállítására nyílik lehetőség.

⁴⁰ A 11. EDF (Európai Fejlesztési Alap) keretében 435 millió euróra lehet Kenyával kapcsolatos projektekre pályázni 2020-ig (FODOR–SZILASI–RAJACIC 2015, 37.).

⁴¹ *Afrikai és közel-keleti projektek* (2017).

⁴² Az alapítvány munkájáról bővebben: www.taita.info (A letöltés dátuma: 2017. 08. 09.)

⁴³ *Ötpontos fejlesztési tervről állapodtak meg Kenyában* (2016).

⁴⁴ *Stipendium Hungaricum programhoz kapcsolódó statisztikák* (é. n.).

A magyar külügyminiszter szorgalmazta az EU és a Kelet-afrikai Közösség közötti kapcsolatok erősítését is.

A magyarországi gazdasági szereplők számára a korábban már bevált területek nyújthatnak lehetőséget: ilyen a vízgazdálkodás, a mezőgazdasági technológia, az egészségügyi ipar, illetve a tömegközlekedés.⁴⁵

Mit hozhat a jövő?

2017 nyarán választásokat tartottak Kenyában, amely ezúttal sem zajlott zökkenőmentesen, Uhuru Kenyatta államfő a kampányra készülve erőinek koncentrálásába fogott. Az általa vezetett Jubilee párt a hasonló nevű, tucatnyi pártot tömörítő szövetség összeolvadásából született meg 2016 szeptemberében. A párt történelmi tette volt, hogy 2017 januárjában – a kontinensen elsőként – bevezette tagságának okoskártya (Smart Card) általi digitális nyilvántartását.⁴⁶

A kormány az elmúlt öt év értékelésében az infrastrukturális fejlesztések eredményeit idézte. A villamosítás például imponáló adatokkal szolgált: az árammal ellátott otthonok száma az elmúlt években 27%-ról a duplájára nőtt, de az iskolák nagy része is részesült a fejlesztésekben. Több 1000 kilométernyi utat építettek vagy építenek. Az egészségügy területén szintén nagy volt a fejlődés: új CT- és dialízisberendezéseket helyeztek működésbe, és fejlesztették az ingyenes kismamaellátást is.⁴⁷

2017 januárjában Raila Odinga is létrehozta pártkoalícióját National Super Alliance (NASA) néven, amelynek a korábbi ODM is tagja. Az ellenzéki erők az államadósság növekedését, a korrupciót és a gyakori sztrájkokat említették problémaként.

Mivel Kenyában a szólás- és sajtószabadság – afrikai viszonylatban – nagyon fejlett, a felek heves kampányt folytattak. A felfokozott hangulat ezúttal is erőszakhullámba torkollott: emberi jogi szervezetek mintegy 50 halálos áldozatról, valamint nemi erőszakról és rendőri brutalitásról számoltak be.⁴⁸ A parlamenti és törvényhatósági választásokon Uhuru Kenyatta és szövetségesei győztek, de Odinga megtámadta az eredményt, és végül – formai és egyéb szabálytalanságokra hivatkozva – a Legfelsőbb Bíróság új elnökválasztást írt ki. Ezt az első választáson – 45–54%-os arányban – alulmaradt Odinga bojkottálta, így Kenyattát másodszor is újraválasztották.

A politikai feszültség nem csökkent: 2018 januárjában Odinga egy demonstráció alkalmával „a nép elnökeként” felesküdt a Bibliára, amit Kenyatta természetesen az alkotmány semmibe vételének, így árulásnak tartott.⁴⁹ E sorok írásakor – 2018 márciusában – pedig a választásokat világszerte zavaros eszközökkel befolyásoló Cambridge Analytica cég kenyai ügyei tartják lázban az ország közvéleményét.⁵⁰

A fenti megállapításoknál optimistább és stabilabb forgatókönyvet írhat, és a magyarországi partnerek számára is iránytűként szolgálhat, hogy a 2007-ben elfogadott Kenya

⁴⁵ *Magyar–kenyai gazdasági megállapodást írtak alá Budapesten* (2017).

⁴⁶ *Jubilee to launch membership cards for elections* (2017).

⁴⁷ LANGAT 2017.

⁴⁸ *Kenya Elections 2017* (2017).

⁴⁹ *Kenya's Raila Odinga 'inaugurates' himself as president* (2018).

⁵⁰ CRABTREE 2018.

Vízió 2030 elnevezésű tervezetben elfogadott stratégiai célok megvalósításáról az eddigi kormányok sem mondtak le.⁵¹

A pillérek alapjait képezi – többek között – a makrogazdasági stabilitás, a kormányzati reform, az esélyegyenlőség növelése, az infrastruktúra fejlesztése, a korszerű energiaszektor (korábban már említettük az ezzel kapcsolatos konkrét fejlesztéseket), a tudományos-technológiai és innovációs szektor támogatása.⁵² Ambiciózus tervekben nincs hiány: lássuk például a turizmust fejlesztő elképzeléseket. Az ország világviszonylatban a tíz legvonzóbb turistacélponttá szeretne válni, és a szektor meg kívánja négyszerezni a GDP-hez való hozzájárulását. Célul tűzték ki a 2006-ban elért 1,6 milliós látogatószám feltornázását – 2012-re – hárommillióra, valamint a fejenkénti költség összegét 40 ezer shillingről közel a duplájára akarták növelni. Mindehhez nagyszabású infrastrukturális beruházásokat terveztek, a szállodai szobák számának növelésével és új üdülővárosok építésével. Emellett céltudatos marketingstratégiával tervezték fejleszteni a kevésbé látogatott nemzeti parkokat, de a luxusigényeket vagy éppenséggel a kulturális turizmus iránti igényeket is ki akarták elégíteni.⁵³

A tervek megvalósításának sérülékenységét a terrorcselekmények hatása igazolja. A Kenyába látogatók száma például már a 2007-es választási erőszak után is – alig egy évvel a fenti stratégia nyilvánosságra kerülését követően – az egyharmadával csökkent.⁵⁴

Mindezekkel együtt Kenya valószínűsíthetően a térség stabil pontja marad, és ez további lehetőségeket nyújthat Magyarország számára is. A kapcsolatok elmélyítéséhez nagy szükség lenne kenyai nagykövetségre Budapesten – ennek szükségességét a közelmúltbeli külügyminiszteri találkozó is megfogalmazta. A hosszabb távú együttműködés legstabilabb oszlopai azonban inkább a humán tőkébe fektetett források, a tudástranszfer lehetnek: a Stipendium Hungaricum kenyai ösztöndíjasai remélhetőleg megerősítik e pilléreket.

Felhasznált irodalom

- Afrikai és közel-keleti projektek* (2017). Elérhető: <https://nefe.kormany.hu/afrika-es-szubszahara>
(A letöltés dátuma: 2017. 06. 06.)
- Brief on LAPSET Corridor Project* (2016). Elérhető: <http://vision2030.go.ke/inc/uploads/2018/05/LAPSET-Project-Report-July-2016.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 01.)
- BTI (2016): *Kenya Country Report*. Elérhető: www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2016/pdf/BTI_2016_Kenya.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 08. 09.)
- BÚR Gábor (2011): A kenyai zavargások történelmi háttere. In BÚR Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok*. Budapest, Mundus Novus. 236–244.
- CIA (2017): *Kenya*. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ke.html
(A letöltés dátuma: 2017. 12. 07.)
- CRABTREE, Justina (2018): Here's how Cambridge Analytica played a dominant role in Kenya's chaotic 2017 elections. *CNBC*, 2018. 03. 23. Elérhető: www.cnn.com/2018/03/23/cambridge-analytica-and-its-role-in-kenya-2017-elections.html (A letöltés dátuma: 2018. 03. 29.)

⁵¹ *Kenya Vision 2030 – The Popular Version* (2007).

⁵² *Kenya Vision 2030 – The Popular Version* (2007), 6.

⁵³ *Kenya Vision 2030 – The Popular Version* (2007), 10.

⁵⁴ CRILLY 2008. A turizmus idővel magára talált, de akkor a terrorcselekmények vetették vissza.

- CRILLY, Rob (2008): After violence, Kenya tourism struggles. *The Christian Science Monitor*, 2008. 03. 04. Elérhető: www.csmonitor.com/World/Africa/2008/0304/p07s03-woaf.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 06.)
- Dadaab Refugee Complex (2013). Elérhető: www.unhcr.org/ke/475-dadaab-refugee-complex.html (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)
- FACTBOX: Key facts about Kenya's Mungiki gang (2009). *Reuters*, 2009. 03. 06. Elérhető: www.reuters.com/article/us-kenya-gang-mungiki-sb-idUSTRE52537620090306 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 05.)
- FODOR Erika – RAJACIC Ágnes – SZILASI Ildikó Hermina (2015): *Európai Fejlesztési Alap Kézikönyv*. Budapest, KÜM.
- Growth opportunities for Kenya's banking sector (2016). Elérhető: www.oxfordbusinessgroup.com/overview/further-scope-sector-robust-and-profitable-and-there-are-growth-opportunities-home-and-region (A letöltés dátuma: 2018. 04. 07.)
- HIV and AIDS in Kenya (2017). Elérhető: www.avert.org/professionals/hiv-around-world/sub-saharan-africa/kenya (A letöltés dátuma: 2017. 12. 07.)
- HORVÁTH Beáta (2012): Bejárogatva. Nairobi riport. *Mozgó Világ*, 38. évf. 4. sz. 58–67.
- IGNATIUS, David (2002): The Mombasa attacks: Al Qaeda's new weapon. *The New York Times*, 2002. 11. 30. Elérhető: www.nytimes.com/2002/11/30/opinion/the-mombasa-attacks-al-qaedas-new-weapon.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 06.)
- Jubilee to launch membership cards for elections (2017). Elérhető: www.nation.co.ke/news/politics/Jubilee-to-launch-membership-cards-for-elections/1064-3509528-j8h04g/index.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 23.)
- Kenya (2018). Elérhető: www.ethnologue.com/country/KE (A letöltés dátuma: 2018. 03. 07.)
- Kenya at a glance (2018). Elérhető: www.fao.org/kenya/fao-in-kenya/kenya-at-a-glance/en/ (A letöltés dátuma: 2018. 06. 06.)
- Kenya Elections 2017 (2017). Elérhető: www.hrw.org/blog-feed/kenya-elections-2017 (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- Kenya opens Nairobi-Mombasa Madaraka Express railway (2017). *BBC News*, 2017. 05. 31. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-40092600 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 05.)
- Kenya president signs tough 'anti-terror' law (2014). *Al Jazeera*, 2014. 12. 19. Elérhető: www.aljazeera.com/news/africa/2014/12/kenya-passes-divisive-anti-terror-law-2014121974313523159.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 06.)
- Kenya Vision 2030 – The Popular Version (2007). Elérhető: www.fao.org/fileadmin/user_upload/drought/docs/Vision%202030-%20Popular%20Version.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 05. 01.)
- Kenya's Raila Odinga 'inaugurates' himself as president (2018). *BBC News*, 2018. 01. 30. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-42870292 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 29.)
- Kenyans reject new constitution (2005). *BBC News*, 2005. 11. 22. Elérhető: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4455538.stm> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 12.)
- Kibera Facts and Information (2017). Elérhető: www.kibera.org.uk/facts-info (A letöltés dátuma: 2018. 02. 07.)
- LANG'AT, Patrick (2017): Successes, failures mark Uhuru's presidency. *Daily Nation*, 2017. 03. 11. Elérhető: www.nation.co.ke/news/Uhuru-maintains-Jubilee-deserves-second-term/1056-3845102-kdyx6x/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 06.)
- M'BOKOLO, Elikia (1992a): *Afrique Noire: Histoire et Civilisations. I. Des origines à 1800*. Paris, Hatier.

- M'BOKOLO, Elikia (1992b): *Afrique Noire: Histoire et Civilisations. II. Du XIXe siècle à nos jours.* Paris, Hatier.
- Magyar–kenyai gazdasági megállapodást írtak alá Budapesten (2017). Elérhető: www.kormany.hu/hu/kulgasztasi-es-kulugyminiszterium/hirek/magyar-kenyai-gazdasagi-megallapodast-irtak-ala-budapesten (A letöltés dátuma: 2017. 07. 05.)
- MARSAI Viktor (2013): A kenyai védelmi erő 2011–12-es szomáliai harcai. *Felderítő Szemle*, 11. évf. 3–4 sz. 65–99.
- MARSAI, Viktor (2018): A radikális iszlamista csoportok Kenyában – az as-Sabáb regionalizációja. *Külgügyi Szemle*, 17. évf. 1. sz. 106–122.
- MÁTHÉ László (2017): A kenyai választások margójára: a helyi politikai arisztokrácia jelensége. *Külgügyi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 42–59.
- Mégsem tudják elítélni a kenyai elnököt Hágában? (2014). *hvg.hu*, 2014. 09. 05. Elérhető: http://hvg.hu/vilag/20140905_Megsem_tudjak_elitelni_a_kenyai_elnokot_H (A letöltés dátuma: 2017. 06. 06.)
- MUNDA, Constant (2017): Transactions through mobile money platforms close to half GDP. *Daily Nation*, 2017. 08. 02. Elérhető: www.nation.co.ke/business/Yearly-mobile-money-deals-close-GDP/996-4041666-dtaks6z/index.html (A letöltés dátuma: 2018. 07. 01.)
- MUTAMBO, Aggrey (2017): Nasa launches six-point manifesto. *Daily Nation*, 2017. 06. 27. Elérhető: www.nation.co.ke/news/politics/Nasa-launches-manifesto/1064-3989916-fb7nmtz/index.html (A letöltés dátuma: 2017. 06. 29.)
- NYAMORI, Moses (2016): How referendum campaigns gave birth to ODM. *Standard Digital*, 2016. 09. 02. Elérhető: www.standardmedia.co.ke/article/2000214339/how-referendum-campaigns-gave-birth-to-odm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 02.)
- OBALA, Roselyne (2017): President Uhuru Kenyatta hopes for more deals from China partners. *Standard Digital*, 2017. 05. 15. Elérhető: www.standardmedia.co.ke/business/article/2001239748/uhuru-hopes-for-more-deals-from-china-partners (A letöltés dátuma: 2017. 06. 05.)
- Ötpontos fejlesztési tervről állapodtak meg Kenyában (2016). Elérhető: www.kormany.hu/hu/kulgasztasi-es-kulugyminiszterium/hirek/otpontoss-fejlesztesi-tervrol-allapodtak-meg-kenyaban (A letöltés dátuma: 2017. 06. 05.)
- SÁRVÁRI Balázs (2016): A pénz, mely szolgál: M-Pesa. *AfrikaBlog*, 2016. 03. 31. Elérhető: www.afrikablog.hu/a-penz-mely-szolgalt-m-pesa/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 02.)
- Stipendium Hungaricum programhoz kapcsolódó statisztikák (é. n.). Elérhető: <https://tka.hu/palyazatok/7619/statisztikak> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- SZOMBATHY Zoltán (2007): Waarabu: „Arabok” Kelet-Afrikában. *Africana Hungarica*, 2. évf. 1–2. sz. 55–76.
- TARRÓSY István (2011): *Kelet-Afrika a fejlődés útján*. Pécs, Publikon.